

Джек Лондон

Червеното божество

Отново този звук, устремен към небесната вис! Засичайки по часовника времето на неговата дълговечност, Басет го сравни с архангелска тръба. Той си помисли, че дори градските стени не биха издържали и биха рухнали под напора на този могъщ, властен призив. Вече за хиляден път Басет се опитваше да определи характера на мощния тътен, който цареше над земята и се разнасяше далече наоколо, достигайки укрепените селища на диваците. Планинската клисура, от която прииждаше, трепереше от гръмкия водопад; все нарастваше и преливайки котловината, изпълваше земята, небето и въздуха. Болното въображение на Басет дочуваше в този звук страшния вопъл на митичен гигант, пълен с отчаяние и гняв. Бездънният глас, призивен и настойчив, се устремяваше нагоре, сякаш се обръщаше към други светове. В него звучеше протест, че никой не може да го чуе и разбере.

Така му се струваше на болния. Той отново се опита да определи природата на странния звук. В него се сливаха и гръм, и меко звучене на златна камбана, и сладостен звън на опъната сребърна струна. Но това не беше нито един от тези звуци, нито пък смесица от тях. Нито речникът на болния, нито опитът му можеха да намерят думи или сравнения, за да предадат полифоничността на звука.

Времето минаваше. Минутите прерастваха в часове, а звукът не секваше; само беше изменил тоналността си, постепенно затихвайки и избледнявайки. Звукът изчезваше също така величествено, както се и появяваше. Премина в неспокойно ломотене, в силен шепот и бавно угасна в огромната гръд, която го бе родила, докато се превърна в зловещ гневен ропот, а после в пленително възторжено нашепване. Все още желаейки да бъде чул, той сякаш се опитваше да предаде някаква космическа тайна, да съобщи нещо безкрайно важно и ценно. Сега това беше само отзвук, в него не се чувстваше нито заплаха, нито обещание – той се стапяше. Да, звукът замря, но в продължение на няколко минути все още продължаваше напрегнато да пулсира в съзнанието на болния.

Когато престана да усеща последното дихание на звука, Басет отново погледна часовника. Беше изминал час, преди този тръбен архангелски глас да се разтвори в небитието.

„Значи това е неговата тъмна кула?“ – мислено попита Басет, спомняйки си Браунинг и гледайки сухите си като на скелет ръце. И се усмихна на изникналия във въображението му образ на Роланд, поднасящ към устните си ловджийския рог със също такива слаби ръце. Месеци или години, питаше се той, изминаха от деня, когато за първи път чу този тайнствен призивен глас на брега на Рингману? Басет не би могъл

да отговори на този въпрос даже ако от това зависеше животът му. Болестта продължаваше твърде дълго. Басет съдеше за нея по промеждутъците, през които беше в съзнание. Но той не можеше да каже колко дълги бяха периодите на кошмари и несвяст.

А как ли вървят работите на Бейтмън, капитана на шхуната „Нари“, който се занимаваше с вербуване на чернокожи? Дали най-сетне е умрял от алкохолен делириум пияницата помощник-капитан?

Басет отпъди празните мисли и се опита, без да бърза, да си спомни всички събития, случили се с него от деня, когато на брега на Рингману за първи път чу тайнствения зов от дълбините на джунглата и тръгна насреща му. Сагава се съпротивяваше. Басет отчетливо си спомни странното му маймунско лице, на което беше застинал ужас, гърба му, превит под тежестта на калъфите за колекции, пушката и задължителната за естествоизпитателя мрежа в ръцете му. Сагава изплашено бърбеше на разваления си английски: „Мой се бои, в гората много лош хора седи в храсти.“

Басет тъжно се усмихна, спомняйки си за това. Въпреки страха си момчето от Ню Хановър му остана вярно и без колебание го последва в джунглата да търсят източника на чудния звук. Не, този звук не можеше да бъде издаван от дънера с изгорена сърцевина, който разнасяше из дълбините на джунглата вестта за война, както отначало си помисли Басет. И още веднъж сбърка, като реши, че източникът на звука се намира на не повече от час път и че до обяд непременно ще се върне на шхуната.

– Там голям шум, това лошо, там зъл дух – говореше Сагава.

И се оказа прав. Нима още същия ден не му отрязаха главата? Басет потрепери при този спомен. Сагава вероятно беше изяден от тези „лош хора, които седят в храсти“. Басет си представи момчето такова, каквото го видя за последен път – без оръжие и без товар – проснато на тясната пътечка и обезглавено. Да, това стана за някакви си секунди. А само минута преди това Басет видя как Сагава върви след него, прегърбен под товара си. Скоро и той самият изпадна в отчаяно положение. Басет огледа обезобразените чуканчета на пръстите на лявата си ръка, после предпазливо опипа белега на тила си? Замахването на томахащата беше мълниеносно, но Басет успя да отдръпне глава и да отклони удара с ръка. Той заплати за живота си с обезобразените пръсти и неприятната рана на черепа. С един изстрел Басет повали дивака, който едва не го уби, после разпиля туземците, стълпили се около тялото на Сагава, и с удовлетворение отбеляза, че основният заряд беше попаднал в този, който

беше хукнал с главата на убития в ръце. Всичко това стана само за миг. На тясната пътека, изпотъпкана от дивите свине, останаха само той, убитият туземец и тялото на Сагава. От тъмните джунгли, издигащи се от двете страни на пътеката, не се чуваше нито звук, нито някакви признаци на живот. За първи път в живота си Басет убиваше човек и при вида на резултата от изстрела започна да му се повдига.

После се втурнаха да го преследват. Басет тичаше по пътеката, а диваците се оказаха между него и брега. Той не знаеше колко души са, защото не ги виждаше. Можеше да бъде само един, можеха да бъдат и сто. Басет беше сигурен, че някои от тях се прехвърляха по клоните, но той само от време на време виждаше безшумно плъзгащи се сенки. Звук на тетива също не се чуваше, но неизвестно откъде към него често се усрещаваше ято от къси стрели; те със свистене се забиваха в стволовете на дърветата и падаха на земята. Остриетата им бяха от кост, пъстрите пера от колибри, които преливаха в многоцветна дъга...

Един път – този спомен и сега, след толкова време, предизвикваше доволения му смях – Басет видя над главата си нечия сянка, която се спотаи, щом той погледна нагоре. Не можа да види нищо, но въпреки това рискува и изстреля заряд едри сачми. С пронизителен писък, като разярена дива котка, сянката рухна през зеленината на клоните и се стовари в нозете му. Като продължаваше да реве от ярост и болка, дивакът впи зъби в твърдата кожа на ботуша на Басет. Но той, без да губи време, с удар в главата го накара да замлъкне навеки. Оттогава Басет така свикна с жестокостта, че споменът за това произшествие го накара да се усмихне.

Каква зловеща нощ последва след това! Няма нищо чудно, че всевъзможните видове тропическа треска се бяха вселили здраво в него, мислеше Басет. Спомни си тази мъчителна нощ, когато болката от раните му се струваше дреболия в сравнение с мъките, причинявани му от пълчищата москити. Нямаше спасение от тях, а не смееше да запали огън. Насекомите наляха толкова отрова в тялото му, че до сутринта очите му подпухнаха. Той се луташе като сляп в някакво тъпо вцепенение и му беше безразлично кога ще му отрежат главата и ще я опекаят като на Сагава. За едно денонощие рухна физически и морално. Басет едва не полудя от огромната доза москитна отрова, която се изля в кръвта му. От време на време стреляше в сенките, които го следваха по петите. През деня насекомите продължаваха да го мъчат, а отвратителните мухи на цели ята се вращаваха към кървящите му рани; трябваше да ги изтръсква и да ги мачка.

В този ден до Басет отново достигна странният звук, който заглуши барабаните на диваците, но вече се чуваше по-отдалече. И тогава той допусна съдбоносна грешка. Като мислеше, че е направил кръг и източникът на звука се намира между него и брега на Рингману, Басет тръгна назад, предполагайки, че върви към крайбрежието. В действителност той навлизаше все по-дълбоко в дебрите на този неизследван остров. Тази нощ омаломощен заспа между преплетените корени на една смокиня, предавайки се изцяло във властта на комарите.

Следващите дни и нощи се запечатаха в паметта му като някакъв кошмар, но добре запомни една гледка. Внезапно забеляза, че се намира в дивашко селище и видя как старците и децата се втурват към джунглата. Избягаха всички, освен едно същество. Някъде точно над главата си Басет чу скимтене, идващо сякаш от ранено животно, и го обхвана ужас. Той погледна нагоре и видя момиче или по-скоро млада жена, която висеше на дървото под лъчите на жаркото слънце, вързана за едната си ръка. Вероятно висеше така от не един ден. Това личеше по изскочилия от устата ѝ подпухнал език. Все още живо, съществото с ужас го наблюдаваше. Вече не може да ѝ се помогне, помисли си Басет, гледайки подутите, явно счупени на няколко места крака и реши, че ще бъде най-добре да я застреля. Тук спомените изчезваха. Басет не знаеше дали е стрелял в жената, не можеше да си представи по какъв начин е попаднал в това село и как е успял да се измъкне от там.

Много смътни видения се сменяха в главата на Басет, когато си спомняше тези ужасни странствания. Картините изчезваха така бързо, както се появяваха. Той се видя как нахлу в друго село от десетина колиби и със сачми прогони всичките му обитатели в джунглата. В селото остана само един грохнал старец, който нямаше сили да бяга. Той плюеше в белия човек, кълнеше и злобно ръмжеше, когато Басет измъкваше от пръстената пещ ухаещо печено прасенце, повито в листа. Тук, в това село, Басет беше обхванат от безсмислена жестокост. Като свърши с яденето, той взе едно бутче със себе си и на тръгване подпали с лупата покрива на колибата.

Но още по-незаличима следа остави в душата на Басет зловонната влага на джунглата. Самият въздух беше пропит от зло, там винаги цареше сумрак. Слънчевите лъчи с труд пробиваха плътната зеленина на листата, които образуваха нещо като покрив на височина стотина фута от земята. Под този навес живееше чудовищното гнило царство на растенията паразити, родени от тлен и процъфтяващи в мрака на смъртта. И Басет се промъкваше през тези мрачни дебри, преследван от

плъзгащите се сенки на людоедите – духовете на злото, които не се решаваха да влязат в бой с него, но твърдо знаеха, че рано или късно ще го изядат. Басет си спомняше, че в минутите на прояснение се чувстваше като ранен бизон, преследван из прерията от глутница койоти, прекалено страхливи, за да го нападнат, но уверени, че краят му е неизбежен и тогава ще се натъпчат на воля. И както рогата и твърдите копита на бизона го защитаваха от койотите, така пушката на Басет държеше на безопасно разстояние размазаните сенки на диваците от Соломоновите острови.

Но настъпи денят, когато Басет стигна до тревиста равнина. Джунглата изведнъж свърши като отрязана с божествен меч. Зловещата черна стена на гората се издигаше на височина стотина фута и непосредствено в подножието ѝ растеше мека нежна трева, която радваше окото и се простираше на много километри. Равнината свършваше с планински зъбер, издигнат още в древни времена от някое земетресение и размит от тропическите дъждове. Басет се опияняваше от вида на тази трева. Той плъзеше, вдишвайки аромата ѝ, потапяше с наслада лице в нея и накрая се разрида.

И в този миг отново се чу чудният мощен звук, ако в думата „мощен“, както по-късно често мислеше Басет, можеха да се вместят безпределността и неговата нежност. Бе нежен като никоя друг звук на света, бе титанично могъщ, сякаш го раждаше металното гърло на някакво неизвестно чудовище. Гласът сякаш зовеше Басет през безкрайните простори на саваната, благославяйки многострадалната му измъчена душа.

Басет си спомни как лежеше неподвижно, заровил мокротото си от сълзи лице в тревата и, вече без да плаче, се вслушваше в чудния глас и недоумяваше как е могъл да го чуе от брега на Рингману. Явно някакъв каприз на въздушните течения беше позволил на звука да долети от толкова далече. Това можеше да не се повтори още хиляда, още десет хиляди дни. Но беше станало така, че благоприятните условия се бяха създали точно този ден, когато той слезе от шхуната „Нари“ за няколко часа, за да попълни колекцията си. Басет търсеше знаменитата гигантска тропическа пеперуда с размах на крилете цял фут – те са така кадифени и тъмни, както сумракът на джунглата. Пеперудата обикновено кацаше по върховете на дърветата и можеше да бъде свалена само с изстрел. Затова Сагава носеше след Басет пушка сачмалия.

Два дни и две нощи Басет плъзга по равнината. Не му беше лесно, затова пък преследвачите му останаха в джунглата. Той би умрял от

сушата, ако тропическият дъжд, превалиял на втория ден, не бе утолил жаждата му.

А след това се появи Балата. В сянката на първите дървета – там, където саваната се сменяше с гъсти планински джунгли, той се строполи с мисълта, че ей сега ще умре. Отначало Балата, като видя неговата безпомощност, диво зави от радост, канейки се да му пръсне черепа с един дебел клон. Но може би тази крайна безпомощност я привлече, може би не го довърши от любопитство. Във всеки случай тя не го удари. Като отвори очи и мислено се приготви за удара, Басет видя, че жената внимателно го разглежда. Особено я поразиха сините му очи и бялата кожа. Тя спокойно приклепна до него, плю върху ръката му и започна да изтрива от нея многодневната лепкава мръсотия на джунглата, от която кожата бе изгубила природната си белиота.

Всичко в тази жена поражаваше Басет. Той се усмихна на този спомен, защото по отношение на дрехите тя бе наивна като Ева до произшествието със смокиновото листо. Набита и в същото време мършава, с непропорционално развити крайници и мускули, наподобяващи конопени въжета, от ранно детство покрита с мръсотия, измивана само от случайните дъждове, тя представляваше най-непривлекателната разновидност на жена от дивите племена; нали като учен имаше възможност да оцени. Гърдите ѝ свидетелстваха едновременно за младост и за зрялост. И като оставим настрана всичко останало, за принадлежността ѝ към женския пол можеше да се съди по единственото ѝ украшение – свинската опашчица, която се люлееше на лявото ѝ ухо. Тя беше отрязана толкова скоро, че още кървеше: капките падаха по рамото на жената и застиваха като разтопен восък на свещ. А лицето ѝ! Сбръчкана кожа, монголски нос с обърнати ноздри, уста с огромна издадена горна бърна, скосена брадичка и накрая остри зли очи, мигащи като на маймуна в клетка.

Даже водата, която му донесе в един лист, и парчето вмирано свинско месо не можеха да изкупят в очите на Басет чудовищното ѝ безобразие.

Като хапна малко, Басет затвори очи, за да не я вижда. Но Балата непрекъснато и насила му отваряше очите, за да се полюбува на техния син цвят. И тогава отново се разнесе същият звук. Изглеждаше, като че този път източникът му е по-близо, но Басет знаеше, че още много часове изнурителен път го делят от тайнствения глас. На Балата звукът направи много силно впечатление. Тя се сви и извъръщайки лице, започна да стене, зъбите ѝ трескаво затракаха от страх. Гласът звуча цял час, после

Басет затвори очи и заспа, а Балата пропъждаше мухите.

Събуди се чак през нощта. Балата беше изчезнала. Басет усети прилив на нови сили – беше така изпохапан от москитите, че вече не чувстваше отровата им – и, затваряйки очи, спа непробудно до сутринта. След време Балата се върна с още няколко жени. Далече от красавиците, те все пак бяха по-малко уродливи. От начина, по който се държеше Балата, стана ясно, че го смята за своя плячка, своя собственост. Тя така се гордееше с находката си, че това би могло да му се стори комично, ако положението, в което беше изпаднал, не беше така отчайващо.

По-късно, след прехода, който му се стори необикновено дълъг и труден, Басет се строполи под хлебното дърво пред входа на свещената колиба, докато Балата енергично отстояваше правото си върху него. Нгурн, с когото Басет трябваше да се запознае като с главен магьосник, жрец и лечител на селото, искаше да получи главата му. Останалите туземци, които ги бяха заобиколили, хилещи се и вресящи като маймуни, не по-облечени и не по-малко безобразни от Балата, жадуваха да получат тялото му, за да го опекаат и изядат. Тогава Басет още не разбираше езика им, ако може да се нарекат така грубите звуци, с чиято помощ диваците се обясняваха, но той схвана същността на спора им, особено когато тези маймуноподобни люде започнаха безцеремонно да го опипват, сякаш бе заклан добитък в месарница.

Сигурно щеше да се наложи Балата да отстъпи плячката си, ако не се беше случило следното: един от мъжете, който с интерес разглеждаше заредената пушка на Басет, без да иска, бе вдигнал петлето и бе натиснал спусъка. При изстрела коремът на дивака получи ритник от приклада, а зарядът пръсна главата на един от участниците в препирнята. Балата избяга заедно със съплеменниците си и Басет успя да си прибере оръжието преди да се завърнат, макар че върху съзнанието му вече падаше пелената на настъпващата треска. Когато диваците отново затвориха кръга, независимо че го тресеше, а очите му сълзяха, той впрегна волята си и успя да им вдъхне страх с помощта на някои прости чудеса – часовник, компас, леща и кибрит. В заключение тържествено и внушително застреля едно тичащо прасе и на часа изгуби съзнание.

Басет напрегна мускулите на ръцете си, проверявайки колко сили са му останали и бавно, с мъка се изправи на крака. Беше крайно изтощен, но все пак през всичките дълги месеци на боледуването не се беше чувствал така силен, както днес. Той се страхуваше от рецидиви, повтаряли се вече неведнъж. Без каквито и да било медикаменти, даже без хинин, той още устояваше на натиска на най-страшната тропическа треска.

Но докога ще му стигнат сили за борба с нея? Този въпрос го измъчваше през цялото време. Басет като истински учен не можеше да умре преди разгадаване тайната на странния звук.

Подпирайки се на тоягата, той се затътри към свещената колиба, където в мрака царстваха Нгурн и Смъртта. Тази колиба беше за Басет така тъмна и зловеща, както и самите джунгли. Но там седеше словоохотливият старец Нгурн, негов приятел и събеседник, който с удоволствие спореше и разглаголстваше сред пепелището на смъртта. Сред дима и саждите той бавно обръщаше човешките глави, закачени на черните греди. В часовете, когато съзнанието не напускаше Басет, той овладя примитивния по съдържание, но труден по форма език на Балата, Нгурн и Гнгн – глуповатия млад вожд с яйцевидна глава, който се подчиняваше на стареца; носеше се слух, че е негов син.

– Ще говори ли днес Червеното божество? – попита Басет.

Така беше свикнал със зловещото занимание на Нгурн, че даже изпитваше силен интерес към процеса на мумифицирането.

С поглед на познавач Нгурн огледа главата, която обработваше.

– След не по-малко от десет дни ще мога да кажа, че е готова – проговори той. – Още никой не е опушвал такива трофеи.

Басет се усмихна в себе си, разбирайки, че старецът избягва разговора за тайнственото Божество. Това се повтаряше ден след ден. Нито самият Нгурн, нито хората от племето споменаваха за физическата природа на Червеното божество, а то непременно би трябвало да има такава, за да издава такъв удивителен звук. Диваците наричаха божеството Червено, но Басет не мислеше, че този епитет характеризира единствено окраската му. Кървавочервени бяха деянията му, както се разбра от неясните намеци. Нгурн му съобщи, че Червения е не само по-могъщ от боговете на техните съседи и неумолимо жадува алена човешка кръв, но че тези богове се подлагат на изтезания и му се принасят в жертва. Божеството царуваше над дванадесет села, а в селото на Нгурн беше разположен централният орган на властта. В името на Червеното божество много околни селища бяха изгорени и изтрети от лицето на земята, а жителите им – принесени в жертва. Такова беше състоянието на нещата в момента, така беше от много поколения. Нгурн бил още юноша, когато живеещите отвъд равнината племена нападнали селището му. Той и войнствените му съплеменници извършили ответно нападение и взели много пленници. Докато били още живи, източили кръвта им пред Червеното божество; само принесените в жертва деца били повече от сто, а на възрастните броят не се знаел.

Понякога старците наричаха Червеното божество Гръмоподобния, понякога Сладкогласния, Пеещо слънце, а също и Родения от Звезда.

Но защо роден от звезда? – Басет напразно задаваше този въпрос на Нгурн. Както твърдеше старецът, Червеното божество винаги се е намирало там, където е сега и във всички времена с гръмоподобно пееие е изразявало волята си пред хората. Но бащата на жреца, чиято препарирана глава, увита в благовонни треви, се люлееше между черните греди, бил на друго мнение. Този мъдрец смятал, че Червения е долетял от небето, иначе защо още предците им бяха го нарекли Родения от Звезда? Басет не можеше да не се съгласи отчасти с тази версия. Но Нгурн възразяваше. Старецът казваше, че е виждал много звездни нощи, но никога не е намирал нито в джунглите, нито в равнината поне една звезда, макар че е търсил. Вярно, той е наблюдавал как падат звезди (това беше в отговор на възражението на Басет), но също е наблюдавал как светят гнили пънове, гъби и развалено месо, виждал е сиянието на плодовете на хлебното дърво, огънчетата на светулките и горските пожари. Но в какво се превръща това горене след като угасне? В спомен. В спомен за това, което вече не съществува – за минали любовни утехи, пирове и несбъднати желания, за тези отзвучи от миналото, невъпълтени в реалност. Къде е месото на глигана, когото ловецът не е убил, къде е момичето, умряло, преди юношата да го познае?

– Не, споменът не може да бъде звезда – твърдеше Нгурн. – Как би могъл да бъде? Аз много години се вглеждам в звездното небе и още нито веднъж не съм забелязал поне една звезда да липсва. Освен това звездите са направени от огън, а Червения не е огън, той е светлина – неволно се изпусна Нгурн. Но тази изтървана дума не даваше нищо ново на Басет.

– Ще заговори ли Червения утре? – Басет отново попита стареца.

Нгурн само сви рамене.

– А вдругиден? А след два дни? – настояваше той.

– Ще ми се да подхвана опушването на твоята глава – отклони темата Нгурн. – Тя не е като другите. Още никой жрец не е имал такава. Аз добре ще я опуша. Няма да бързам, ще се занимавам с нея много месеци. Луните ще растат и ще намаляват, димът лениво ще се стеле; аз сам ще събера тревите. Кожата на лицето ти няма да се сбръчка, ще си остане така гладка, както е сега.

Той стана и свали тръстикова торба, която висеше на една от чернеещите в полумрака на колибата греди.

– Ето една глава, която прилича на твоята, но е лошо опушена –

каза Нгурн.

При тези думи Басет застана нащрек и си помисли, че това може би е главата на бял. Той смяташе, че туземците, обитаващи дълбините на джунглата, никога не са се сблъскали с бели хора. Диваците нямаха ни най-малка представа от разваления английски, на който говорят почти всички коренни жители от югозападната част на Тихия океан. Те не знаеха какво е това тютюн или барут, а малкото ценни ножове, направени от железен обръч и още по-редките томахавки, изработени от евтими секири, бяха взети, според Басет, като военна плячка от победените племена, живеещи отгътък саваната, а те на свой ред ги бяха получили по същия начин от обитаващите кораловите острови диваци от крайбрежието, общуващи понякога с белите.

– Хората, които живеят далеч-далеч, не умеят да опушват – поясни Нгурн, подавайки на Басет нещо, което без съмнение беше древна глава на европеец – светлите коси потвърждаваха това. Басет беше готов да се закълне, че главата е на англичанин, при това англичанин от друго столетие; доказателство бяха масивните златни обици в изсъхналите меки части на ушите.

– Но твоята глава... – върна се жрецът към любимата си тема.

– Знаеш ли какво – прекъсна го Басет, осенен от нова мисъл, – можеш да разполагаш с главата ми, когато умра, ако ми позволиш да зърна Червеното божество.

– Аз все едно ще я получа, когато умреш – отхвърли предложението му Нгурн и добави с жестоката откровеност на дивак: – Дните ти са преброени, ти и сега си почти труп. Ти слабееш. Ще минат няколко месеца и главата ти ще се опушва тук, при мен. Знаеш ли, приятно е в течение на много дни да обръщаш в дима главата на човек, когото добре познаваш. Тогава ще си говорим и ще ти открия много тайни; това няма да бъде опасно за нас, нали ще си мъртъв.

– Нгурн – с внезапен гняв каза Басет, – нали знаеш моя Малък гръм в железото (така диваците наричаха всесилната му сачмалийка)? Аз мога да те убия, когато пожелая, тогава няма да получиш главата ми.

– И какво от това – невъзмутимо отговори Нгурн, – все едно, ние ще я получим и тя ще виси тук, в тази колиба. Ще я получи Гнгн или някой друг от племето. И знай: колкото по-рано ме убиеш, толкова по-скоро главата ти ще се върти тук, в дима.

Басет разбра, че от този спор старецът излезе победител.

Но какво представляваше Червеното божество? Този въпрос си задаваше Басет за хиляден път през последвалата седмица, когато, както

му се струваше, силите му бяха започнали да се възвръщат. Кой беше източникът на чудния звук? Кой е той, този Певец на слънцето, Роден от Звезда?

Кое е това тайнствено божество, така свирепо, както дивите чернокожи племена, които му се кланяха и чийто властен сребърен глас неведнъж беше чувал Басет?

Опитът да съблазни стария жрец с главата си излезе неуспешен. Не можеше да се разчита и на вожда на племето Гнгн – този кретен буквално във всичко се подчиняваше на Нгурн. Оставаше само Балата. Тя обожаваше Басет от деня, когато за първи път видя сините му очи. Балата беше жена и той знаеше: единственото, което можеше да накара дивачката да измени на племето си, беше сърцето ѝ. Но Басет беше гнуслив. Той не можеше да преодолее чувството на ужас, което още от самото начало му вдъхваше грозотата на Балата. Даже в Англия жените никога не го бяха привличали особено. Но сега, постъпвайки като човек, готов на всякаква жертва в името на науката, той започна усилено да ухажда дивачката, извършвайки насилие над изтънчената си природа.

С отвращение, криейки гримасата си, я прегръщаше през покритите с коричка от мръсотия рамене и чувстваше как къдравите ѝ, с дъх на гранясала мас коси докосват шията и брадичката му. Но той едва не извика, когато тя веднага се поддаде на ласката му, изразявайки възторга си с кривене, непонятно бърборене и свинско квичене. Това беше прекалено. И следващата стъпка в ухаждането беше, че Басет я заведе до ручей и добре я изми.

Като верен поклонник, от този ден Басет не се отделяше от нея. Той посвещаваше на Балата толкова време, колкото успяваше да съдържа отвращението си. Все пак се измъкна от бракосъчетание по обичаите на племето, на което настояваше Балата. За щастие тези диваци строго спазваха определени табути. Например Нгурн нямаше право да докосва скелета, месото или кожата на крокодил. Това беше твърдо определено. На Гнгн също от рождение му беше забранено да пипа жена. Ако някога докоснеше, тя само с кръвта си можеше да измие осквернението на вожда. Веднъж Басет видя как по време на игра едно деветгодишно момиче връхлетя върху свещения вожд. Оттогава то изчезна. Балата му каза под секрет, че в продължение на три дни и три нощи момичето е умирало пред Червеното божество. На Балата бяха забранени плодовете на хлебното дърво. Това радваше Басет – какво щеше да прави, ако ѝ беше забранена водата!

За себе си Басет също измисли забрана. Той заяви, че има право да

се ожени едва когато съзвездието Южен кръст достигне зенита. Басет разбираше от астрономия и знаеше, че по такъв начин ще получи отсрочка от почти девет месеца. Той смяташе, че за това време или ще умре, или ще успее да избяга към крайбрежието, след като узнае тайната на Червеното божество и източника на странния звук. Отначало мислеше, че божеството е гигантска статуя като колоса на Мемнон, пееща при определена температура под действието на слънчевите лъчи. Но после се отказа от тази хипотеза – веднъж след един военен набег група пленници беше принесена в жертва на Божеството през нощта, по време на дъжд, и Червения дух пееше още по-силно, макар че в дадения случай слънцето не можеше да играе подобна роля.

С Балата или в компанията на други диваци Басет можеше свободно да броди из джунглата, но му беше забранено да ходи в посоката, която обитаваше Червеното божество. Той стана още по-внимателен към Балата, като не забравяше при това да следи дали по-често се къпе в ручея. Като всяка жена Балата беше способна на всякакво предателство в името на любовта. И макар видът ѝ да предизвикваше отвращение, а ласките ѝ да го докарваха до отчаяние, макар страшното ѝ лице да преследваше Басет в нощните му кошмари, все пак, независимо от всичко, той усещаше в нея оная първична сила на пола, която въодушевяваше Балата и правеше собствения ѝ живот по-малко ценен от щастието на любимия, чиято жена се надяваше да бъде. Жулиета или Балата? По какво се отличаваха те една от друга? Нежният и изтънчен продукт на високоразвита цивилизация и неговият звероподобен първообраз, изостанал със сто хиляди години?... Съществена разлика между тях той не виждаше.

Басет беше преди всичко учен и след това хуманист. В дебрите на гвадалканарската джунгла той провеждаше опит по същия начин, както би проверявал някоя химична реакция в лабораторията си. Усърдно се преструваше на влюбен и в същото време все по-упорито настояваше Балата да го заведе при Червеното божество. История, стара като света, мислеше си той, жената винаги трябва да плаща.

Това се случи, когато седяха на брега на ручея и ловяха непознати на Басет черни рибки със златист хайвер (те често навлизаха в сладки води и във всякакъв вид – живи и вмирисани, се смятаха за деликатес). Като чу желанието му, Балата се хвърли ничком в калта, обгърна с ръце краката му и започна да ги целува, хлипайки така, че по кожата му хукнаха мравки. Балата го молеше да я убие, но да не иска невъзможното. Тя му разказа, че страшно наказание очаква всеки, нарушил табуто на

Червеното божество – цяла седмица изтезания. Басет я слушаше и се убеждаваше, че още недостатъчно добре знае как един човек може да изтезава друг.

И все пак Басет настояваше: мъжката му воля трябва да бъде изпълнена дори с риск за живота ѝ; той трябва да проникне в тайната на Червеното божество дори ако тя плати за това с бавна, мъчителна смърт.

Балата беше само жена и отстъпи. Тя го поведе в забранената зона на джунглата. Стръмният планински рид, който се простираше от север, се срещаше тук със също такъв рид, идващ от юг, образувайки дълбока черна клисура, през която минаваше потокът, където Балата и Басет ловяха риба. Около миля пътеката вървеше по края на клисурата, после рязко се издигаше нагоре. Те минаха край варовикови наноси, които привлякоха вниманието на геолога Басет. Спирайки от време на време заради слабостта му, те се катереха по обраслите с мъх височини, докато излязоха на голо плато. Басет видя, че то е покрито с тъмен прах от вулканичен произход. Помисли си, че джобен магнит лесно би могъл да привлече няколко от тези черни лъскави зрънца.

Като държеше Балата за ръка и я подканваше да върви напред, Басет най-после се озова пред целта на своето пътешествие. В центъра на платото зееше огромна яма, която без съмнение имаше изкуствен произход. Туктаки си спомни всичко от историите на пътешествията из Южните морета, в главата му забръмчаха отделни дати, откъслечни събития. Тези острови бяха открити от Мендана. Беше ги нарекъл Соломонови, като мислел, че е намерил легендарните рудници на цар Соломон. Много хора се бяха смели на детската доверчивост на стария моряк, а сега самият Басет стоеше на ръба на рова, който му напомняше диамантените мини в Южна Африка.

Но това, което видя долу, по-скоро напомняше перла, в която се преливаха всички цветове на дъгата. Това беше перла-гигант. Перлите от цялата земя, събрани на едно място, пак не биха достигнали големината ѝ, а цветът ѝ не приличаше нито на цвета на бисера, нито на каквото и да било друго. Когато видя неповторимия цвят на Червеното божество, Басет разбра, че пред него е именно то. Това бе кълбо с идеална форма, около двеста фута в диаметър; горната му част се подаваше на около сто фута над ямата. Сякаш повърхността на кълбото бе покрита с някакъв лак. Изумителната полировка можеше да бъде направена и от човек, но, разбира се, не и от ръцете на диваците. Лакът беше с изключително красив ярко-вишнев оттенък и изглеждаше, че са положени няколко слоя. Кълбото искреше на слънцето и преливаше в многоцветно

сияние.

Напразно Балата молеше Басет да не слиза долу. Търкаляше се в калта, умолявайки го да остане, но когато той все пак се запуска по пътеката, лъкатушеща по стените на гигантския овраг, Балата се помъкна след него превита и хленчеща. Червеното божество бе извадено от земята като голяма ценност – в това нямаше никакво съмнение. Диваците, които живееха в дванадесетте околни села, бяха твърде малко, а оръдията им се отличаваха с крайна примитивност, затова Басет реши, че само благодарение на труда на много поколения е могъл да бъде изкопан този гигантски ров.

Дъното на обширната яма беше осеяно с изсъхнали скелети, между които се търкаляха дървени и каменни изображения на идоли, обезобразени и изпочупени. Някои от тях бяха изрязани от яки дървесни стволоче, дълги 40–50 фута и украсени с непристойни тотемични рисунки. Той забеляза отсъствието на акули и костенурки, които така често се появяваха в култовите предмети на живеещите по крайбрежието туземци. Порази го повтарящото се изображение на шлем. Какво можеха да знаят за шлемовете тези диваци от дебрите на Гвадалканар? Може би воините на Мендана са носели шлемове и са проникнали тук преди няколко века? Ако не, откъде тогава е дошъл този мотив?

Промъквайки се из купищата осакатени идоли и кости, съпроводен от хленчещата Балата, Басет доближи плътно Червеното божество и леко го докосна с крайчеца на пръстите. Не, това не можеше да бъде лак. Лакираната повърхност би била гладка, а тази беше набраздена от гънки и вдлъбнатини, навсякъде се виждаха следи от опити за топене. Кълбото можеше да бъде само метално, но Басет знаеше, че на Земята няма нито един метал или сплав, наподобяващи този. Цветът бе естествен и явно му принадлежеше.

Басет погали повърхността на кълбото и изведнъж гигантската сфера трепна, оживя и запя. Това беше невероятно! Тя ечеше от такова почти недоловимо докосване! Кълбото сякаш отговаряше на ласката му с ритмични вибрации, които преминаваха в шепот, шумолене и мънкане. Звучите поразяваха с разнообразието си: в тях се чуваше тънко, едва доловимо в нюансите си свирене и упоително сладостният глас на вълшебна тръба. Басет реши, че така би звучала камбаната на боговете, летящи към Земята от просторите на Космоса.

Той хвърли въпросителен поглед към Балата, но тя, като чу пеенето на Червеното божество, със стон падна ничком сред костите. Ученият започна внимателно да разглежда странното същество. То е кухо и е

направено от неизвестен за нас материал, реши Басет. Да, още в древни времена някой справедливо го е нарекъл Роден от Звезда. Само звездите биха могли да го изпратят на Земята. В него бяха въплътени знанията и умението на други светове. Неговата идеална форма не можеше да бъде резултат на случайност. Безспорно кълбото беше творение на висок ум, проникнал в тайните на метала. Басет изумено го гледаше, а в ума му се мяркаха стотици хипотези, обясняващи появата на този странник, който се беше осмелил да прекоси звездното небе и сега стоеше пред него, измъкнат от земята благодарение на упорития труд на людоедите.

Може би цветът му беше резултат от нагриването на някакъв известен метал? Басет заби острието на джобното си ножче в повърхността на гиганта, опитвайки се да установи природата на материала. Кълбото с протестиращ тътен отговори на това докосване. То зазвъня с прозрачен златист звън. Звукът се спускаше и издигаше, той се разширяваше и беше готов да прерасне в онзи всепоглъщащ гръм, който така често смущаваше Басет.

Забравил за опасността и за собствения си живот, поразен от невяроятното и необяснимо явление, той замахна с ножа, за да удари кълбото с все сила, но Балата го задържа. Тя с ужас се вкопчи в краката му, умоляваше го да не прави това. В бяното си желание да го спре, тя си прехапа ръката до костта.

Той едва ли забеляза това, макар машинално да се поддаде на инстинктивното чувство, и се въздържа от удара. Човешкият живот му се стори безкрайно нищожен пред това величествено знамение от недостъпното битие на звездните светове. Той ритна с крак, като куче, малката уродлива дивачка и я накара да се изправи. Тя тръгна след него около кълбото. Малко по-нататък Басет видя страшно зрелище. Той позна изсъхналия на слънцето труп на деветгодишното момиченце, неволно нарушило свещеното табу на вожда. Не случайно диваците бяха нарекли божеството си Червено, виждайки в него собствения си образ и стараяйки се да спечелят благоразположението му с кървави жертвоприношения. Между наказаните Басет видя човек, който беше още жив.

Продължи пътя си, стъпвайки по костите, осяели тази древна гробница на невинни жертви. Не след дълго Басет видя съоръжението, което караше Червеното божество да устремява своя зов през дивите лесове до далечния бряг на Рингману. Неговата примитивност биеше на очи в сравнение с необикновеното кълбо. Това бе масивна греда, дълга около петдесет фута, охранявана от древността с тотемите на свещената традиция. Бе татуирана с множество богове в шлемове, седнали един над

друг в отворената паст на крокодил. Гредата бе окачена на въжета, сплетени от лиани и висеше на огромен триножник от резбовани стволоче; от гредата висяха въжета, с помощта на които тя можеше да се люлее и да удря искрящата в разноцветни нюанси повърхност на кълбото.

Ето тук старият Нгурн извършваше своето бутафорно богослужение. Басет силно, почти истерично се изсмя при мисълта, че този чуден пратеник на други светове е попаднал при маймуноподобни людоеди, ловци на човешки глави.

Това бе все едно божие слово да попадне в мръсната бездна, простираща се под ада или скрижалите със заповедите на Йехова да се дадат на маймуните в зоологическата градина, а Нагорната проповед да бъде произнесена в лудница.

Седмиците минаваха бавно. Басет спеше в колибата на жреца, на посипания с пепел под, а над него бавно се поклащаха окачените за опушване глави. Басет ношуваше там не случайно – жените нямаха право да влизат в свещената колиба и следователно той беше недостъпен за Балата, която ставаше все по-досадна с издигането на Южния кръст и приближаване мига на сватбата. Дните си прекарваше в плетен хамак под сянката на хлебното дърво, което растеше пред колибата. Този жизнен порядък се нарушаваше от честите пристъпи на изтощителната треска, по време на които Басет лежеше в колибата на Нгурн. Той се опитваше да пребори болестта, защото страстно жадуваше за живот. Трябваше да оздравее, за да избяга, да мине през равнината и джунглите и да стигне крайбрежието. Оттам с помощта на някоя вербовъчна шхуна можеше да се върне в цивилизования свят и да разкаже на хората за посланика на чуждите светове, почиващ в сърцето на мрачния Гвадалканар, при звероподобните диваци, които му се кланяха.

Понякога нощем, легнал под хлебното дърво, в продължение на часове гледаше как звездите постепенно се скриват зад черната стена на джунглата. Той добре се ориентираше в астрономията и, боледувайки, намираще някакво горчиво удоволствие в размишленията си за жителите на отдалечени слънчеви системи, където плахо от тъмните дълбини на материята се ражда животът. За него не съществуваха граници на времето и пространството. Твърдото му убеждение, че енергията е неизчерпаема, а материята – вечна, не можеше да бъде разколебано от никакви теории за радиоактивно разпадане. Звезди винаги е имало и ще има. Разбира се, в този космически кръговрат всичко си приличаше и с малки изключения би трябвало да има горе-долу една и съща субстанция. Всичко се подчиняваше на същите закони, които бяха нерушими

през цялата история на човечеството.

Легнал под хлебното дърво си мислеше, че може би безброй множество очи непрестанно и също така напрегнато гледат към небето за да проникнат в загадките на вселената. И се усещаше частица от незримата верига, свързваща човешките същества от различните части на вселената, същества, които като него мислено са устремени към безкрайността.

Кой е този непознат висш разум, изпратил от дълбините на вселената сияещия пурпурен вестител с неговия небесен глас? Сигурно отдавна вървеше по пътя на научните търсения, път, на който по космическия календар хората от земята бяха стъпили съвсем неотдавна. Нали за да изпрати през черната бездна на вселената своя вестител, този разум е трябвало да достигне висотите, към които човекът, лутайки се пипнешком в мрака на незнанието, така бавно напредваше с цената на потта и кръвта си. Какви са тези висши същества? Достигнали ли са великото братство? Или са признали, че законът на любовта води до слабост и упадък? Или животът е борба? Беше ли безпощадният закон на естествения подбор разпространен из цялата вселена? И кое е най-важно от всичко? Не беше ли мъдростта им и сега затворена в металното сърце на червеното кълбо в очакване на часа, когато първият земен жител ще съумее да я разгадае? Но едно беше несъмнено за Басет: пеещият посланик не беше капка червена роса, случайно отронена от лъвската грива на някое далечно слънце. Червеното божество беше изпратено умишлено, в пеенето му звучеше мъдрият език на звездите.

Колко стихии бяха укротили синовете на космоса, колко тайни бяха разгадали? Без съмнение това огромно кълбо трябваше да съдържа в себе си не само историята на най-великите открития, далеч изпреварили човешката фантазия, които, ако бъдат овладени, ще издигнат неговия обществен и личен живот до недостижимите висоти на чистотата и могъществото. Червеното божество беше велик дар за сляпото, ненаситно и стремящо се към небето човечество. И на него, Басет, се падна великата чест първи да получи посланието на Звездните братя.

Нито един бял, нито един туземец, който не принадлежеше към племето на Нгурн, досега не бе посмял да погледне Червеното божество. Чакаше го смърт. Такъв бе древният закон, който разказа жрецът на Басет. Само син на тяхното племе можеше да лицезре Червения и да остане жив. Но сега положението се беше изменило. Престъпната тайна на Басет знаеше само Балата, която не би го издала от страх, че ще бъде умъртвена в името на Червеното божество. Сега пред Басет стоеше само една цел – да се пребори с изтощителната треска и да се върне в

цивилизация свят. Той щеше да организира експедиция и да изтръгне от сърцето на Червеното божество посланието на други светове, дори ако се наложи да унищожи всички туземци на острова.

Но пристъпите на болестта започнаха да се повтарят все по-често. Сега през голяма част от времето беше в безсъзнание. И накрая Басет, въпреки свойствения на неговата силна натура оптимизъм, разбра, че никога няма да преодолее джунглите и да стигне до морето. Южният кръст се издигаше все по-високо, докато животът му бавно си отиваше. Даже Балата разбра, че няма да доживее до сватбата. Нгурн собствено-ръчно събираше треви за препарирането на главата му и гордо обясняваше колко изкусно ще я обработи. Що се отнася до Басет, това не го възмушаваше. Животът го напускаше така бавно и упорито, че ученият вече не се плашеше от небитието. Той продължаваше да съществува. Периодите на безсъзнание се редуваха с промеждутъци на полубезсъзнателно състояние, смътно и нереално, и той лениво се питаше дали е видял Червеното божество, или необикновеното кълбо му се е привидяло в трескаво бълнуване.

Но ето, настъпи денят, когато сумрачната мъгла се разсея и Басет почувства, че умът му е ясен като камбанен звън, а тялото му е така слабо, че не може да помръдне нито ръка, нито крак. Физическата му обвивка стана безтегловна и в кратката минута на прояснение почувства, че смъртта е редом с него. Разбра, че краят е неизбежен. Но сега Басет не се съмняваше, че действително е видял със собствените си очи Червеното божество, посланика на други светове. И съзнаваше, че ще умре, без да успее да разкаже на света за пеещия вестител, който тук, в сърцето на Гвадалканар, може би бе чакал хилядолетия за да научат хората за него.

Басет взе решение: извика под сянката на хлебното дърво Нгурн и обсъди със стария магьосник условията за осъществяване на последния дял от живота си.

– Зная закона, Нгурн – заключи той, – само син на вашето племе може да лицезре Червеното божество и да остане жив; известно ми е, че на чуждите това е забранено, но нали все пак аз ще умра. Нека младежите от твоето племе ме отнесат до Червения, аз само веднъж ще го погледна, ще чуя как пее и после ще умра от твоята ръка, Нгурн. Тогава всички ще бъдат доволни – ще се изпълни последното ми желание, ти ще получиш главата ми, която чакаш с такова нетърпение, и законът няма да бъде нарушен.

Нгурн се съгласи с това и каза:

– Да, ти си прав, така ще бъде най-добре. Ти все едно няма да се оправиш, защо тогава да се хващаш за някакви броени часове, това е неразумно. И за нас, здравите, ти стана бремене. Вярно, ти си умен и на мене ми беше приятно да беседвам с тебе, но минаха вече много луни, а ние вече почти не разговаряме. В същото време ти заемаш място в колибата ми, неприятно хъркаш като умираща свиня, силно и досадно бърбиш на своя език, който аз не разбирам. Ти смущаваш покоя на душата ми, а аз, когато опушвам глави, обичам да размишлявам за вечността, за светлината и мрака. Ти ме обременяваш, ти нарушаваш хода на мислите ми и не ми позволяваш да постигна висшата мъдрост, която трябва да позная преди да угасна. Над теб вече е надвиснал мрак и затова трябва по-скоро да умреш. Обещавам ти, че през дългите дни, докато обработвам главата ти, нито един човек няма да ни попречи. И тогава ще ти открия много тайни, защото съм стар и зная много и ще нанизвам мъдрост след мъдрост, докато обръщам главата ти в дима.

Направиха носилка и понесоха Басет към неговото последно малко приключение, с което трябваше да завърши голямото приключение, наречено живот. Той почти не усещаше тялото си, не чувстваше даже болка, но съзнанието му се проясни, мислите му просветляха. Наблюдавайки угасването на отиващия си свят, в състояние на тих екстаз той се прощаваше с живота. Легнал на носилката, Басет за последен път видя сумрака под свода на джунглата, хлебното дърво край священата колиба, мрачната планинска клисура и платото, покрито с черен вулканичен пясък.

Носеха го надолу, в обителта на Червеното божество. Гигантското сияещо кълбо сякаш ей сега щеше да пропее. По изгледите останки, по дървените идоли стъпваха туземните младежи, носещи Басет при Червеното божество, край живите още жертви, които вдъхваха ужас. И ето, те стигнаха до триножника с висящия таран.

Там Басет, с помощта на Нгурн и Балата, с мъка седна на носилката, леко полюлявайки се от слабост, и с ясен всевиждащ поглед се вгледа в Червеното божество.

– О, само веднъж, Нгурн – каза Басет, впивайки очи в искрящата вибрираща повърхност, която преливаше в алени отблясъци, готови тутакси да се преобразят в звук, в нежно шумолене на коприна, в сребрист шепот, в кадифено пеене на вълшебна свирка, в златен звън на струни, в глух тътен на горски гръм.

– Аз чакам – напомни жрецът след дълга пауза, държейки готова томахаваката с дължа дръжка.

– О, само веднъж, Нгурн! – повтори Басет. – Нека Червеното божество заговори, за да мога да чуя как звучи то, а после ще склоня глава, ще вдигна ръката си и тогава ти ще нанесеш своя удар. Но, отивайки във вечната нощ, аз искам, Нгурн, да чуя дивния глас на Червения.

– Обещавам ти, че главата ти ще бъде опушена по-добре от всяка друга досега – увери го Нгурн, като даде знак на стоящите до триножника младежи да залюлеят гредата. – Главата ти ще бъде най-великото произведение на моето изкуство.

Басет тихо се усмихна на суетността на стареца. В същия миг раздвижиха масивната греда. Басет се потопа в екстаза на внезапното гръмоподобно освобождение на звука. Какъв тътен! В него се чуваше звънът на всички най-ценни метали, в него сякаш звучеше хор на ангели. Това не бе само най-чудесният от всички звуци – това бе мъдрият глас на други светове.

О, чудо на звездния метал! Басет ясно виждаше как повърхността на гигантското кълбо потрепва, припламва с ярки огънчета и прелива в оттенъци и звуци.

Времето течеше. Накрая нетърпеливото движение на Нгурн върна Басет към действителността. Той беше забравил стареца. В главата му се мярна мисъл, която го накара да се усмихне. Пушката лежеше до него на носилката, достатъчно беше да натисне спусъка и щеше да раздроби главата си.

Но какъв смисъл има тази измама? Нгурн беше людоед, ловец на черепи, звероподобно същество, но бе по своему човечен и етичен, постъпи с Басет честно. Не, реши той, това е подлост – да излъжа стареца в последната минута; главата ми е собственост на Нгурн и той ще я получи.

И тогава Басет вдигна ръка и склони глава; в този миг съвсем забрави за Балата, която беше само жена, при това нелюбима. Без да гледа, почувства как над него се изви добре наточената томахавака. Сянката на неизвестното се спусна върху него. И докато виждаше секирата, докато още бяха живи нервите и мускулите му, стори му се, че поглежда ясното лице на Медузата-Истина. А когато почувства допира на стоманата и мракът го заля, в последния проблясък на съзнанието видя главата си бавно да се полюшва сред гъстия дим в свещената колиба под хлебното дърво.

КРАЙ

© 1991 Силвана Спасова, превод от английски

Jack London
The Red One, 1918

Сканиране: NomaD, 2008
Разпознаване и редакция: Светослав Иванов, 2009

Издание:

Джек Лондон. Алената чума
СД „Орфия“, София, 1992
Редактор: Димитър Ленгечев
Набор: Пламен Иванов и Огнян Димитров
Художник на корицата: Джим Бърнс
Технически редактор: Йордан Игов
Коректор: Антоанета Петрова
ISBN 954-444-012-7

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/12543>]